

IZVLEČEK

Prispevek predstavlja življenje, delo in pomen največjega slovenskega kartografa, didaktika in geografa Blaža Kocena v drugi polovici 19. stoletja. S svojimi geografskimi deli se je zapisal med nesmrtni velikane evropske kartografije. Njegovo najbolj ustvarjalno obdobje je bilo med letoma 1860 in 1870, po značaju izdanih del pa njegova dela lahko delimo na geografske učbenike, geografske atlase ter zemljevide in znanstvena dela. Strokovno najbolj cenjeni so bili geografski atlasi, ki so v več jezikih skupaj izšli v 56-ih izdajah. Zaradi številnih zaslug na področju geografije je bil ob 200-letnici njegovega rojstva organiziran dvodnevni mednarodni geografski simpozij.

Ključne besede: geografija, kartografija, zemljevidi, šolski atlasi, učbeniki za geografijo, Kocen.

ABSTRACT

200th Anniversary of the birth of geographer and cartographer Blasius Kozenn

The article presents life, work and importance of the greatest Slovenian cartographer, didactician and geographer Blasius Kozenn in the second half of the 19th century. With his geographical works, he became one of the immortal giants of European cartography. His most creative period was between 1860 and 1870. His works can be divided into geographical textbooks, geographical atlases and maps and scientific works. Geographical atlases were the most professionally appreciated, and they were published in 56 editions in several languages. Due to his numerous merits in the field of geography a two-day international geographical symposium was organized on the occasion of the 200th anniversary of his birth.

Key words: geography, cartography, maps, school atlases, textbooks for geography, Kozenn.

V letu 2021 praznujemo 200-letnico rojstva velikega slovenskega šolnika, didaktika, geografa in kartografa Blaža Kocena (1821–1871), ki je s svojimi šolskimi atlasii, učbeniki in zemljevidi postavil temelje nazornejšega pouka geografije v osnovnih in srednjih šolah tedanje habsburške monarhije. Znan je predvsem kot avtor atlasov. Kocenov srednješolski atlas iz leta 1861 ni bil prvi »avstrijski« (v smislu tedanjega avstrijskega cesarstva) šolski atlas, a vendar pomeni velik kakovostni preskok. Predhodni atlasii namreč niso izpolnjevali temeljnih pogojev, ki jih mora izpolnjevati sodobni atlas (na primer primerna velikost, teža, vsebinska usklajenost z učnim načrtom). Sprva se je Kocen zgledoval v glavnem po nemških atlasiih, ki so prevladovali v avstrijskih šolah, a jih je temeljito prilagodil, posodobil in nenehno izpopolnjeval skladno s temeljnimi cilji geografskega pouka. Atlasii naj bi bili uporabni, nazorni, razumljivi in naj bi služili kot motivacijski pripomoček tako za dijake kot učence. Zavedal se je, da so njegova dela potrebna nenehnih popravkov in dopolnitev tako na vsebinskem kot tehničnem področju. Zato je njihove uporabnike (predvsem učitelje) vzpodbujal k posredovanju pripomb in predlogov za njihovo izboljšavo.

Kozenn-Atlas (Kocenov atlas) je kmalu postal uveljavljena blagovna znamka, ki se je obdržala še dobro stoletje po avtorjevi smrti in se še vedno uporablja za najuglednejše šolske atlase v Avstriji. Postala je dobesedno simbol in standard kakovosti na področju šolske geografije. Ob Kocenovih atlasiih so odraščale generacije uporabnikov predvsem v Avstriji, na Češkem, Poljskem in Hrvaškem, kjer so bili desetletja vodilni na svojem področju. Pa tudi mnogi Slovenci so jih intenzivno uporabljali zlasti v obdobju Avstro-Ogrske monarhije, ko so na njenem ozemlju prevladovala njegove nemške izdaje. Med svetovnimi vojnami je večina slovenskih dijakov uporabljala hrvaške izdaje, pri katerih je sodeloval tudi Valter Bohinec in so imele uvodni del preveden v slovenščino.

Kocenovo delo ni obsegalo le šolskih atlasov, pač pa se je trudil ponuditi vsa temeljna geografska učila, kot so učbeniki in šolski zemljevidi, ter pri pouku geografije uveljaviti geografska didaktična načela. Začel je s pozneje zelo uspešnimi učbeniki in šolskimi zemljevidi, šolski atlasii pa predstavljajo njegovo najzahtevnejše in najodmevnejše delo, vezano predvsem na zadnje desetletje življenja.

Življenje in delo Blaža Kocena

Blaž Kocen se je rodil 24. januarja 1821 na Hotunju pri Ponikvi (slika 1). Njegova mati (rojena Pušnikar) se je v drugo poročila z Martinom Kocenom in poleg Blaža ter starejše polsestre Urške rodila še mlajšo hči Marijo. Živelii so v napol leseni in napol zidani kočii z malo zemlje in kravo (Andoljšek 1991).

Zaradi dotrajanosti in pomanjkanja denarja za obnovo so morali njegovo rojstno hišo (slika 2) leta 1967 podreti (Kovačič 1995). Zdaj na njenem mestu stoji delno rekonstruirana koča. Zasluge za njeno postavitev gre do prizadevnim

Avtorji besedila:

MARTINA FRELIH, doktorica geografije
 Oddelek za geografijo Filozofske
 fakultete Univerze v Ljubljani
 Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana
 E-pošta: martina.frelih@ff.uni-lj.si

ROŽLE BRATEC MRVAR, profesor
 zgodovine in geografije
 Osnovna šola Riharda Jakopiča
 Derčeva ulica 1, 1000 Ljubljana
 E-pošta: rbrate@guest.arnes.si

PRIMOŽ GAŠPERIČ, doktor geografije
 Geografski inštitut Antona
 Melika ZRC SAZU
 Gosposka ulica 13, Ljubljana
 E-pošta: primoz.gasperic@zrc-sazu.si

COBISS 1.04 strokovni članek

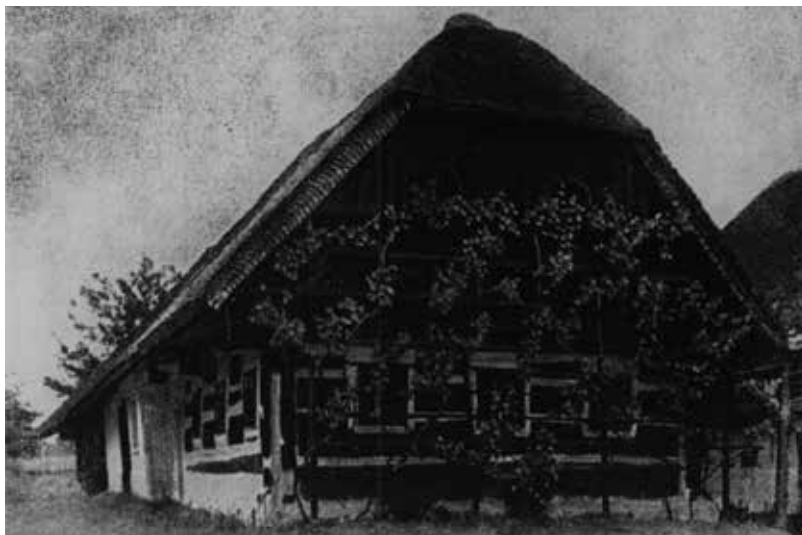
Slika 1: Blaž Kocen okrog leta 1860 (vir: Pirnat 1898).

Kocenovim sorodnikom Debelakovim, ki še vedno gospodarijo na nekoč Kocenovi posesti. V njej je tudi skromna razstava o Blažu Kocenu in njegovem delu, ob njej pa spomenik, ki ga je leta 1972 odkril akademik Svetozar Ilešič (Natek 1972). Postavili so ga domačini ob podpori Geograf-

skega društva Slovenije. Najstarejša spominska plošča je bila 16. oktobra 1898 odkrita na nekdanji šoli (Kotnik 1898) in je sedaj v osrednjem vaškem paviljonu. Omeniti velja še spominsko ploščo, ki so jo ob Kocenovi stoletnici rojstva leta 1921 odkrili na njegovi rojstni hiši, zdaj pa je v Osnovni

šoli Blaža Kocena Ponikva. Gre za edino šolo v Sloveniji, ki nosi ime kakega geografa, prav tako pa gosti razstavo o Kocenovem delu in zbirko atlasov.

Priimek Kocen pomeni zeljnato steblo. Zaradi napačnega nemškega naglaševanja naj bi se Kocen v Celju začel podpisovati *Kozen* oziroma *Kotzen*. Nemška beseda *die Kotzen* pa pomeni slabo volneno odejo in je morda zato pozneje, ko je opustil črko »t«, prišlo do sedaj v tujini najbolj poznane zapisa njegovega priimka KOZENN, (Bratec Mrvar s sodelavci 2011). Kot Kozenn se je začel podpisovati šele kot gimnazijski profesor od leta 1853 dalje (Sitte 1996). Že kot otroka ga je zelo zanimalo risanje, kar je bila odlična podlaga za njegovo poznejše kartografsko in pedagoško delo (Andoljšek 1991). Obiskoval je trivialko (1828–1833) na Ponikvi (Kovačič 2009) in bil vpisan v tamkajšnjo zlato knjigo (Slovenski gospodar 1929), s čimer si je zagotovil finančno podporo lokalnega trgovca Grablerja in nadaljnje šolanje na celjski okrožni glavni šoli (Rus 1925). Ker ni imel dovolj denarja, je za lažje bivanje inštruiral svoje sošolce. Zaradi slabše obleke so ga tudi zasmehovali, zato si je pri meščanih izprosil stare frake in jih predelal v oblačila (Paidasch 1944). Postopoma je živel vse bolj samosvoje življenje kot samotar, postajal je nedostopen, celo čudaški, kar so bile pozneje njegove prepoznavne značajske poteze (Rus 1925). Med letoma 1834 in 1839 je obiskoval gimnazijo v Celju, jo izdelal z odličnim uspehom ter med letoma 1839 in 1841 manjkajoči dve leti dokončal na graškem liceju. Zatem se je na mamino željo vpisal

Slika 2: Kocenova rojstna hiša na Hotunju (hrani: Slava Kovačič).

na celovško bogoslovje. Obiskoval ga je med letoma 1841 in 1845 ter po posvetitvi 1. avgusta 1845 v Sv. Andražu na Labotskem polju postal duhovnik (Andoljšek 1991). Kot kaplan je dve leti služboval v Šentrupertu nad Laškim (Žagar 1971), nato dve leti v Šoštanju in do leta 1850 še v Rogatcu (Rus 1925).

Reforma gimnazij leta 1848 je zahtevala močno posodobljeno metodiko pouka, nova učila in didaktične pripomočke ter izobražene učitelje, katerih je močno primanjkovalo. Slednje je Kocen izkoristil (Schmidt 1966; Cvirn 2009) in jeseni leta 1850 na svoji nekdanji celjski gimnaziji začel službovati kot nadomestni učitelj. Dve leti je poučeval matematiko in fiziko ter prirodopis. Ker je bilo plačilo skromno, služba pa negotova, je od decembra 1852 do oktobra 1853 z namenom pridobitve ustrezne izobrazbe za rednega profesorja nadaljeval študij na Fizikalnem inštitutu na Dunaju. Študiral je pri profesorju

Ettingshausnu (avtorju prve fotografije, narejene skozi mikroskop) in z odliko diplomiral iz matematike, fizike in prirodopisa (Južnič 2009). Leta 1853 je dobil redno službo profesorja na ljubljanski gimnaziji (Južnič in Bratec Mrvar 2007), kjer se je družil z liberalnimi prirodoslovci, Dragotin Dežman pa ga je dokončno navdušil za geografijo. V tistem času so na ljubljanski gimnaziji začeli z nakupi najsodobnejših geografskih učil in pripomočkov (Južnič 2009). Nekateri Kocenovi dijaki (najbolj znana sta bila Fran Erjavec in Ivan Tušek) in biografiji (na primer Simon Rutar) omenjajo, da je v rokah neprestano nosil katero od geografskih knjig (Rutar 1899). Septembra 1855 je odšel v Gorico, kjer je na gimnaziji poučeval matematiko in fiziko ter začel z geografskim znanstvenim in didaktičnim delom. Leta 1859 je na lastno željo odšel na nemško gimnazijo v Olomoucu na Moravskem (Babler 1972), kjer je do leta 1870 poučeval latinščino, grščino, prirodopis, matematiko, fiziko in

pozneje tudi geografijo (Bratec Mrvar 2000). Olomouc je bil tedaj bogato in večinoma nemško govoreče mesto z lastno univerzo. Povezal se je z založnikom, tiskarjem, knjigarjem in trgovcem Eduardom Hölzlom, s katerim sta ustvarila največji in najpomembnejši kartografski zavod v tedanji Avstriji, kjer je izdal svoja najpomembnejša dela (Slanar 1984). V Olomoucu je v le dvanajstih letih izdal večino svojih del: tri učbenike v desetih izdajah; sedem različnih atlasov v več kot 50-ih izdajah, več kot 20 različnih ročnih in vsaj enajst stenskih zemljevidov (Bratec Mrvar 2000).

Zagotovo so zelo pomembne tudi Kocenove zasluge na področju razvoja didaktike in metodike geografije (Žagar 1971). Leta 1863 je bil imenovan v Cesarski šolski svet, ki naj bi reformiral tedanje avstrijsko šolstvo (Laibacher Tagblatt 1871). Svet je dosegel, da se je geografija na gimnazijah leta 1871 začela poučevati vsebinsko ločeno od zgodovine in statistike (Umlauf 1898). Kocen je bil tudi član Preskusne komisije za ljudske in meščanske šole (Sitte 1996), a se je leta 1870 zaradi bolezni predčasno upokojil. Preselil se je na Dunaj, kjer je 29. maja 1871, najverjetneje zaradi jetike (Žagar 1971), griže (Rutar 1899) ali tifusa (Zabukovšek 1899), v takojšnjem predmestju Hernalš umrl s kartografsko skico v roki (Sitte 1996). Pokopali so ga na starem hernalškem pokopališču (Sitte 1996), žal pa se je sled za njegovim grobom izgubila, saj so naslednje leto pokopališče premestili na drugo lokacijo. Prav tako se je izgubila sled za spominsko ploščo, ki so jo postavili na hišo, v kateri je živel.

Verjetno je bila uničena pri njenem podiranju ob koncu 19. stoletja.

Geografska in kartografska zapuščina Blaža Kocena

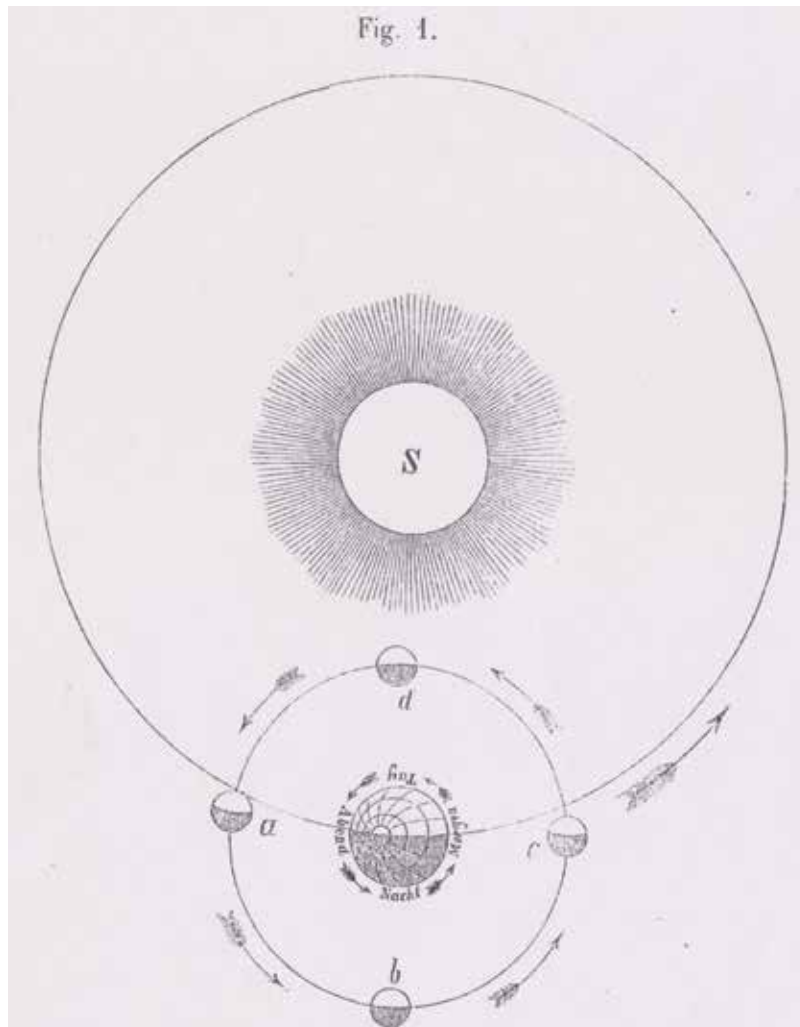
Blaž Kocen je zelo pomemben avtor šolskih atlasov in geografskih učbenikov na območju habsburške monarhije v drugi polovici 19. stoletja. Njegovo najbolj ustvarjalno obdobje je bilo na Češkem med letoma 1860 in 1870 oziroma do njegove smrti, ko je izšla večina njegovih del. Ta lahko

razporedimo v tri tematske sklope: geografski učbeniki (preglednica 1), geografski atlasi (preglednica 2) in zemljevidi ter znanstvena dela. Napisal je štiri geografske učbenike, ki so izšli v 41-ih izdajah. Učbeniki so bili njegova najzgodnejša didaktična dela, s katerimi je nakazal sposobnost geografskega didaktičnega razmišljanja in podajanja snovi.

Prvi Kocenov učbenik je *Grundzüge der Geographie* (Osnove geografije),

ki ga je napisal še v času poučevanja na gimnaziji v Gorici. Namenjen je bil pouku geografije v meščanskih osnovnih šolah in gimnazijah. Na 86-ih straneh in opremljen s 46-imi lesorezi je leta 1858 izšel pri založbi Hartleben na Dunaju in v Pešti (Kocen 1858). Lep primer nazornosti v njegovih delih je lesorez (slika 3), ki prikazuje gibanji Zemlje in Lune okrog Sonca in je pri pouku uporaben še dandanes. Zanj je Kocen zapisal, da »... pove več kot tisoč zapisanih besed« (Kocen 1861b, 4).

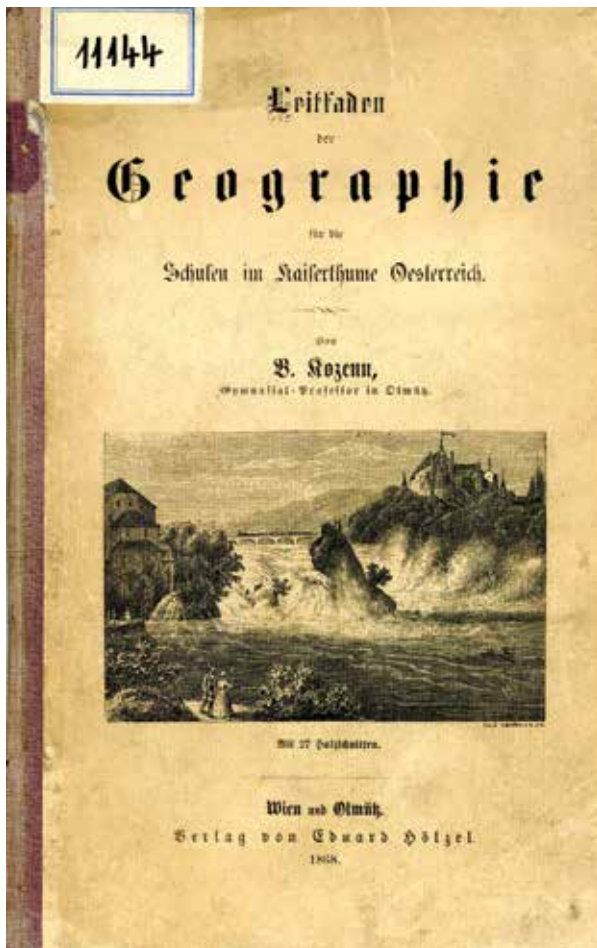
Slika 3: Slika iz poglavja Matematična geografija v učbeniku *Osnove geografije* (hrani: Slovenski šolski muzej).

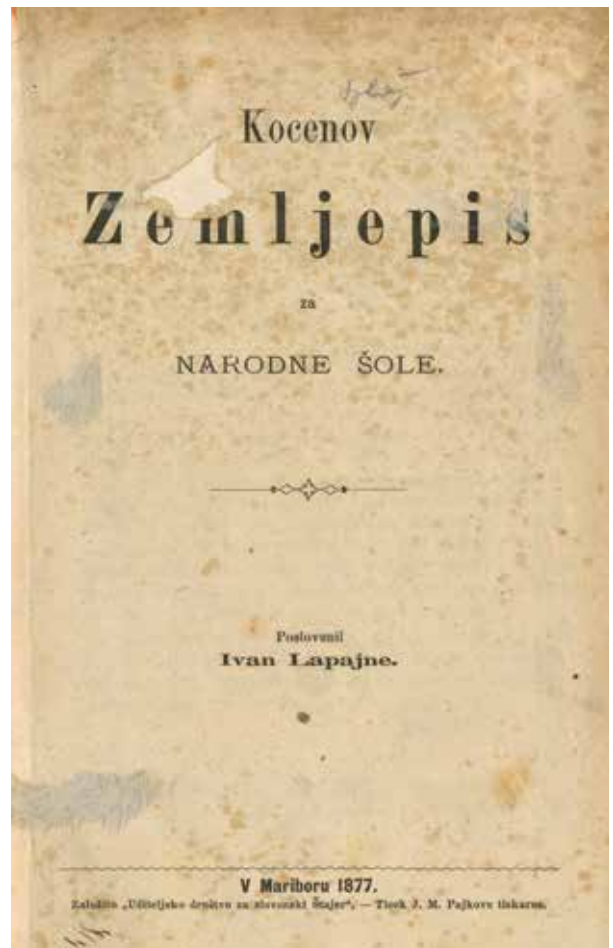
Leta 1868 je izšel Kocenov srednješolski učbenik *Leitfaden der Geographie für die Schulen im Kaiserthume Oesterreich* (Vodič po geografiji za šole avstrijskega cesarstva) (slika 4). Po avtorjevi smrti je bil večkrat predelan in razširjen. Njegovi nasledniki so ga pozneje razdelili na štiri dele, ki so izhajali ločeno.

Leta 1869 je izšel učbenik *Erdbeschreibung für Volksschulen* (Zemljepis za ljudske šole), ki je nastal na podlagi Osnov geografije, vseboval pa je lesoreze, prevzete iz Vodiča po geografiji. Po obsegu je manjši kot oba prejšnja učbenika in je preveden tudi v češčino in slovenščino. V slovenščino ga je leta 1877 prevedel in priredil Ivan Lapajne (slika 5). Že leta 1879 je izšla njegova dopolnjena in precej spremenjena druga izdaja.

Kocenov zadnji učbenik z naslovom *Die österreichisch-ungarische Monarchie für den geographischen Schulunterricht* (Avstro-Ogrska monarhija za geografski šolski pouk), je izšel po njegovi smrti leta 1872.

Slika 4: Naslovnica prve izdaje učbenika Vodič po geografiji za meščanske in srednje šole avstrijskega cesarstva iz leta 1868 (hrani: Narodna in univerzitetna knjižnica).

Slika 5: Naslovnica prve izdaje Zemljepisa za narodne šole, ki ga je leta 1877 priredil in v slovenščino prevedel Ivan Lapajne (hrani: Narodna in univerzitetna knjižnica).

Preglednica 1: Pregled geografskih učbenikov Blaža Kocena, izdanih med letoma 1858 in 1898 (vir: Kunaver 2009).

naslov	izdani v obdobju 1858–1871	izdani v obdobju 1872–1898
Grundzüge der Geographie (Osnove geografije)	5	0
Leitfaden der Geographie für die Schulen im Kaiserthume Oesterreich (Vodič po geografiji za šole Avstrijskega cesarstva)	2	19
Erdbeschreibung für Volksschulen (Zemljepis za ljudske šole)	4	10
Die österreichisch-ungarische Monarchie für den geographischen Schulunterricht (Avstro-Ogrska monarhija za geografski šolski pouk)	0	1
skupaj	11	30

Preglednica 2: Pregled atlasov Blaža Kocena, izdanih med letoma 1861 in 2021 (vir: Dörflinger in Hühnel 1995; Kretschmer 1995; Kunaver 2009; Birsak 2021).

vrsta atlasa	nemški	češki	poljski	madžarski	hrvaški	italijanski	skupaj
Geographischer Schul-Atlas für Gymnasien, Real-und Handels-Schulen der österreichischen Monarchie (srednješolski atlas) (1861–1978)	113	27	20	2	20	4	186
B. Kozenn's oro-hydrographischer Atlas (oro-hidrografski atlas) (1864–1873)	3	1	0	0	0	0	4
Geographischer Atlas für die Schulen der österreichisch - ungarischen Monarchie. Ausgabe in 6 Karten (šolski atlas s šestimi zemljevidi) (1869)	1	2	1	1	0	0	5
Geographischer Atlas für die Schulen der österreichisch - ungarischen Monarchie. Ausgabe in 12 Karten (šolski atlas z dvanajstimi zemljevidi) (1868–1876)	6	1	1	1	0	0	9
Geographischer Atlas für die Schulen der österreichisch - ungarischen Monarchie. Ausgabe in 18 Karten (šolski atlas z osemnajstimi zemljevidi) (1868–1874)	3	1	2	1	0	0	7
B. Kozenn's kleiner geographischer Schul-Atlas (mali šolski atlas) (1862)	1	2	0	0	0	0	3
Schul-Atlas der österreichisch - ungarischen Monarchie (Šolski atlas Avstro-Ogrske monarhije) (1870–1882)	6	1	0	0	0	0	7
B. Kozenn's oro-hydrographischer Atlas der österreichisch - ungarischen Monarchie (Oro-hidrografski atlas Avstro-Ogrske monarhije) (1873)	1	0	0	0	0	0	1
B. Kozenn's geographischer Schul-Atlas für Bürgerschulen (šolski atlas za meščanske šole) (1876–1896)	5	0	0	0	0	0	5
B. Kozenn's geographischer Schul-Atlas für die k.k. Militär-Bildungsanstalten (bearbeitet von Letoschek) (šolski atlas za vojaške šole) (1889–1896)	5	0	0	0	0	0	5
B. Kozenn's geographischer Schul-Atlas für den Gebrauch an österreichischen Lehrerbildungs-Anstalten (bearbeitet von Seibert) šolski atlas za avstrijska učiteljišča) (1885–1910)	4	0	0	0	0	0	4
B. Kozenn's geographischer Schul-Atlas für die k.k. Militär-Bildungs-Anstalten (bearbeitet von Sonklar) (šolski atlas za vojaške šole) (1876–1881)	7	0	0	0	0	0	7
Kozenn-Atlas. Ausgabe für Hauptschulen (bearbeitet von Güttenberger) (atlas za meščanske šole) (1930–1935)	15	0	0	0	0	0	15
Neuer Kozenn Atlas (Novi Kocenov atlas) (1996–2010)	13	0	0	0	0	0	13
Kozenn-SchulAtlas (Kocenov šolski atlas) (od 2007 dalje)	14	0	0	0	0	0	14
Großer Kozenn-Atlas (Veliki Kocenov atlas) (od 2011 dalje)	10	0	0	0	0	0	10
skupaj	24	35	24	5	20	4	295

Za najpomembnejša in najbolj cenjena strokovna Kocenova dela veljajo njegovi geografski **atlas**i. V času njegovega življenja je izšlo skupaj 56 izdaj njegovih atlasov v nemškem, češkem, poljskem in madžarskem jeziku, dodamo pa jim lahko še poznejše licenčne izdaje v mnogih evropskih državah in tudi zunaj Evrope (Bratec Mrvar 2012). Kocenovo najbolj znano delo je njegov prvi srednješolski atlas z naslovom *Geographischer Schul-Atlas für Gymnasien, Real- und Handels-Schulen der österreichischen Monarchie* (Geografski šolski atlas za gimnazije, realke in trgovske šole v avstrijski monarhiji) iz leta 1861. Doživelo je izjemen uspeh in postalo standard šolskih atlasov v Srednji Evropi. Atlas je od prvih izdaj do sodobnosti

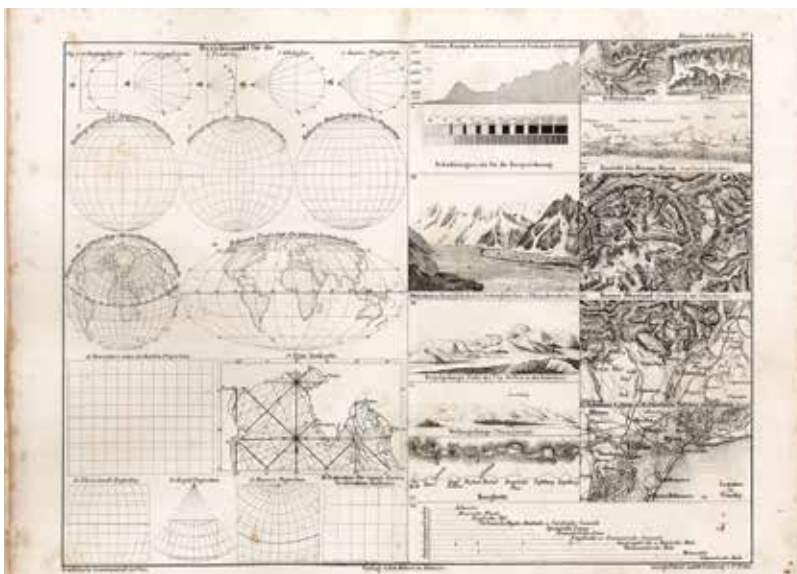
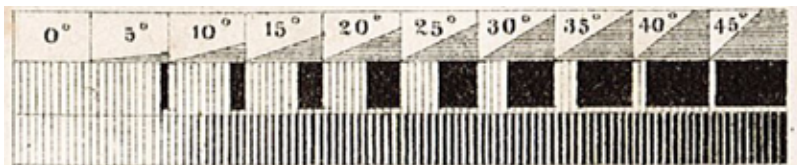
izhajal skoraj neprekinjeno v okrog 300 različnih izdajah in ponatisih. Pri založbi Hölzel še vedno izhajata atlasa *Kozenn Schulatlas* (Kocenov šolski atlas) in *Großer Kozenn-Atlas* (Veliki Kocenov atlas). Postal je prelomno učilo v tedanji avstrijski šolski kartografiji. Kljub nekaterim začetnim slabostim je z izjemnim tržnim uspehom jasno pokazal, da je bila osamosvojitve avstrijske (v smislu celotne nekdanje habsburške monarhije) didaktike izpod do takrat prevladujočega nemškega vpliva mogoča in zaradi narodne raznolikosti matične države v mnogih pogledih tudi nujna.

Kocen je med ključne didaktične cilje pri pouku geografije uvrščal geografsko nazornost, ki jo je mogoče doseči

z zemljevidi in atlasi ter s številnimi skicami, slikami in najrazličnejšimi podatki. Zelo pomembni so se mu zdeli tudi ustrezni izbor, obseg in porazdelitev učne snovi, ki morajo biti takšni, da učencem omogočajo njeno postopno usvajanje, od bližnjega, znanega in enostavnega k daljnemu, neznanemu in zapletenemu. Zato je odlika Kocenovih atlasov tudi nazoren prikaz geografskih podatkov v okviru znanja in tehničnih zmožnosti njegovega časa. Menil je, da bi atlasi morali služiti svojemu namenu ves čas šolanja in ob tem biti uporabni za geografijo in tudi širše, na primer zgodovino, trgovino in industrijo (Kocen 1861b). V 19. stoletju je vsebina na zemljevidih postajala čedalje podrobnejša, kar je omogočil razvoj nove tiskarske tehnike, imenovane litografija ali kamnotisk. To je najpogosteje uporabljena tehnika tudi pri Kocenovih zemljevidih; omogočila je hitrejšo in tudi cenejše večbarvno tiskanje (Fridl 2005). Kocen je posebno pozornost namenil prikazovanju površja. Tako je v besedilnem delu v poglavju *Terrainlehre* (Nauk o površju) zelo nazorno opisano prikazovanje razgibanosti površja z metodo Lehmannovih črtic (slika 6), ki jo je saški major Johan Georg Lehmann znanstveno utemeljil leta 1799 (Gašperič 2010).

Za Slovence je zagotovo najzanimivejši zemljevid *Alpenländer* (Alpske dežele), ki ga je Kocen vključil v prvih osem izdaj svojega prvega atlasa (slika 7). Označene so jezikovne meje, povzete po zemljevidu *Ethnographische Karte der Oesterreichischen Monarchie* (Etnografski zemljevid avstrijske monarhije), ki ga je leta 1855

Slika 6: Lestvica za prikazovanje razgibanosti površja z metodo Lehmannovih črtic, povzeta iz Kocenovega srednješolskega atlasa iz leta 1861 (Kocen 1861a).

Slika 7: Zemljevid Alpske dežele s seznamom slovenskih imen, ki ga je Kocen uvrstil v prve izdaje svojih atlasov.

izdal avstrijski statistik, zgodovinar in etnograf češkega rodu Carl von Czornig (Bohinec 1925). V spodnjem desnem kotu zemljevida alpskih dežel je v obliki preglednice dodan seznam slovenskih imen za 84 pomembnejših krajev na slovenskem etničnem ozemlju. S tem je Kocen jasno izkazal svoje poreklo in nacionalni ponos. Gre za edini takšen vsebinski dodatek v delih, namenjenih šolam z nemškimi učnim jezikom (Bratec Mrvar s sodelavci 2011).

Blaž Kocen je risal tudi stenske in ročne **zemljevide**, ki so začeli izhajati pred atlas. Izhajali so v nemščini, češčini, madžarščini, hrvaščini in poljščini. Čehi ga cenijo tudi kot avtorja prvih čeških šolskih stenskih zemljevidov (Mucha 1971). Ohranilo se jih je razmeroma malo. Med ročnimi so prevladovali zemljevidi avstrijskih in sosednjih dežel, tudi slovenskega ozemlja, kakršni so na primer *Herzogtum Steiermark* (Vojvodina Štajerska), *Krain*, *Istrien*, *Görz*, *Unterkärnten*

und *Untersteiermark* (Kranjska, Istra, Goriška, spodnja Koroška in spodnja Štajerska) ter *Steiermark und Kärnten* (Štajerska in Koroška).

Poleg zares obsežnega geografskega in kartografskega opusa, namenjenega šoloobvezni mladini in širši uporabi, je pisal tudi **znanstvenoraziskovalna dela**. V času poučevanja na gimnaziji v Gorici je med julijem 1856 in junijem 1857 meril različne meteorološke parametre in leta 1857 v letnem poročilu goriške gimnazije objavil znanstveno študijo *Das Klima von Görz* (Podnebje Goriške). Leto dni je trikrat dnevno izvajal meritve, ki so poleg meteoroloških parametrov vključevale celo potresno aktivnost. Edina predhodna opazovanja so se izkazala za zelo nenatančna, zato je dobljene rezultate primerjal z drugimi opazovanji v monarhiji. V študiji je poleg podnebja opisal tudi kamnine, površje, vodovje, rastlinstvo in prst na Goriškem, nato pa glede na vse to ovrednotil primernost pokrajine za

pridelavo raznih kmetijskih pridelkov. Med drugim se je močno zavzel za pogozdovanje Krasa (Kocen 1857). V letnem poročilu nemške gimnazije v Olomucu iz leta 1861 pa je objavil znanstveno študijo z didaktično vsebino *Geographische Lehrmittel* (Geografska učila), ki je Kocena, poleg njegovih odmevnih kartografskih del, povzdignila v edinega geografa, člana Cesarskega šolskega sveta, in s tem sooblikovalca v tistem času korenito reformirane šolske politike. V študiji razloži svoj pogled na pouk geografije in postavi merila za kakovostne šolske atlase (Kocen 1861b).

Poklon Blažu Kocenu ob visokem jubileju

Ob 200-letnici rojstva Blaža Kocena je Pošta Slovenije izdala znamko s podobo Blaža Kocena in poseben žig za pošto Ponikva. Septembra 2021 je bil v Ljubljani in na Ponikvi organiziran dvodnevni mednarodni simpozij *Nazornost pri pouku geografije nekoč, danes in jutri* (slika 8), ki sta

Slika 8: Utrinek s simpozija o Blažu Kocenu na Filozofski fakulteti v Ljubljani (foto: Nika Ilić).

ga organizirala Društvo učiteljev geografije Slovenije (DUGS) in Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani ob sodelovanju Oddelka za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, Oddelka za geografijo Fakultete za humanistične študije Univerze na Primorskem, Zveze geografov Slovenije, Občine Šentjur, Turističnega olepševalnega društva Ponikva in Osnovne šole Blaža Kocena Ponikva. V petek, 10. septembra 2021, je simpozij potekal na Filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer je referate predstavilo 13 predavateljev iz Slovenije, Avstrije, Hrvaške, Madžarske in Turčije.

Po zaključku prvega dne simpozija je na Oddelku za geografijo sledil voden ogled razstave z naslovom »Nazornost prikazovanja geografskih informacij v času Kocena in danes« (slika 9). Razstava je osvetlila življenjsko pot Blaža Kocena. S pregledom njegovih del so bili predstavljeni njegovi dosežki na področju didaktike geografije in kartografije. Ker so ohranjeni le še redki Kocenovi stenski in namizni zemljevidi, je bil posebna zanimivost razsta-

ve zemljevid *Herzogthum Steiermark* (Vojvodina Štajerska), izdan okrog leta 1870, ki ga je posebej za to priložnost posodil zbiratelj in založnik Primož Premzl.

Med ključnimi didaktičnimi načeli je Kocen izpostavljal nazornost, ki jo je mogoče doseči s slikami, skicami in zemljevidi. Na primeru druge izdaje njegove srednješolskega atlasa iz leta

1862 (Kocen 1862) so bili predstavljeni izbrani primeri prikazovanja različnih geografskih informacij. Predstavljene so bile tudi različne možnosti nazornega prikazovanja geografskih informacij, ki jih dandanes omogočata geografsko znanje in sodobna kartografija. Razstavo so tematsko zaokrožile fotografije, na katerih so bili dokumentirani dogodki, ki so bili doslej organizirani v njegov spomin. Jasno so pokazale, da je Blaž Kocen s svojim delom še vedno močno prisoten med nami.

V soboto, 11. septembra, so se udeleženci odpravili na Štajersko, kjer so se udeležili 10. Kocenove sobote (slika 10). Med vodenim ogledom so spoznavali Šentjur in spominsko hišo Blaža Kocena na Hotunju pri Ponikvi, v tamkajšnji osnovni šoli pa nadaljevali s simpozijem. Referate je predstavilo sedem predavateljev iz Slovenije, Avstrije, Hrvaške ter Bosne in

Slika 9: Utrinek z odprtja razstave o Blažu Kocenu na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani (foto: Nejc Kavka).

Slika 10: Utrinek z 10. Kocenove sobote. Ogled spominke hiše Blaža Kocena na Hotunju pri Ponikvi (foto: Mojca Ilc Klun).

Hercegovine, nakar sta sledila ogled Kocenove razstave ter obisk koncerta skladb Josipa Ipavca v ponikovski cerkvi sv. Martina.

Poseben poklon znamenitemu štajerskemu rojaku so tradicionalna srečanja v sklopu Kocenovih sobotm ki jih Društvo učiteljev geografije Slovenije ob sodelovanju Turističnega olupševalnega društva Ponikva neumorno organizira od 27. marca 2010. Namen Kocenove sobote je tako počastitev spomina na Blaža Kocena kot srečanje učiteljev in ljubiteljev geografije v obliki sproščene strokovnega druženja (Kocenova sobota 2010).

Sklep

S svojimi geografskimi deli, predvsem pa s šolskimi atlasmi se je Blaž Kocen zapisal med nesmrtnne velike evropske kartografije. Čeprav sprva ni poučeval geografije, ima vseeno velike zasluge za razvoj metodike geografskega pouka, nenazadnje tudi za ločitev pouka geografije od pouka statistike in zgodovine, s čimer je geografija postala samostojen predmet (Žagar 1973). Kocenu gre zahvala, da so šolski atlasi postali in vse do zdaj ostali obvezno učilo pri pouku geografije. Morda ga večina uporabnikov, ki se srečajo z njegovim imenom, ne prepozna kot Slovenca, mi pa se vseeno lah-

ko s ponosom spominjamo njegove pokončne drže, saj je že v svojem prvem atlasu z izvirnimi in drznimi prijemi posredno dokazal, da se je globoko zavedal svojih narodnih korenin in nanje ostal vseskozi ponosen. Zato je prav, da se široka geografska javnost spominja njegovega pomena in prispevka ter mu izkazuje dolžno spoštovanje. S tem člankom želimo letošnje praznično dogajanje iztrgati morebitni pozabi in širšo strokovno javnost podrobneje seznaniti z njegovim delom in dosežki, ki jih še vedno srečujemo v sodobnih šolskih atlasih in upoštevamo pri didaktičnih načelih pouka geografije.

Zahvala: Članek je bil deloma pripravljen v okviru raziskovalnega programa P6-0101, ki ga financira Agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS).

Viri in literatura

1. Andoljšek, I. 1991: V spomin Blažu Kocenu. Mohorjev koledar. Celje.
2. Babler, O. F. 1972: Dvoji výročí Blaže Kocena. Sborník vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci. Olomouc.
3. Birsak, L. 2021: Podatki o izdajah atlasov po letu 2011 (el. sporočilo, 25. 8. 2021). Dunaj.
4. Bohinec, V. 1925: Razvoj geografije v Slovencih. Geografski vestnik 1. Ljubljana.
5. Bratec Mrvar, R. 2000: Blaž Kocen (1821–1871): didaktik, kartograf in geograf. Diplomaska naloga. Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
6. Bratec Mrvar, R. 2012: Obeležitev 150-letnice prvega Kocenovega atlasa. Geografski vestnik 84-2.
7. Bratec Mrvar, R. 2021: Znamenite osebnosti-Blaž Kocen. Bilten: poštne znamke 134. Maribor. Medmrežje: <https://www.posta.si/zasebno/znamke-in-filatelija/galerija/postna-znamka/73846/Blaz-Kocen-200-oblentnica-rojstva> (20. 10. 2021).
8. Bratec Mrvar, R., Birsak, L., Fridl, J., Kladnik, D., Kunaver, J. 2011: Kocenov srednješolski atlas kot didaktična prelomnica. Geografija Slovenije 22. Ljubljana.
9. Cvirn, J. 2009: Zgodovinski okvir Kocenovega časa. Blaž Kocen 1821–1871: Življenje in delo očeta Kocenovih atlasov. Ljubljana.
10. Dörflinger, J., Hühnel, H. 1995: Österreichische Atlanten: 1561-1918. Wien, Köln, Weimar, Böhlau.
11. Fridl, J. 2005: Kartografska podoba zemljevidov 19. stoletja. Atlant. Ljubljana.
12. Gašperič, P. 2010: O zemljevidu Ilirskih provinc Gaetana Palme iz leta 1812. Acta geographica Slovenica 50-2.
13. Južnič, S., Bratec Mrvar, R. 2007: Blaž Kocen in začetki pouka geografskih vsebin ter geografije med Slovenci. Razstavní katalog. Ljubljana.
14. Južnič, S. 2009: Blaž Kocen – meteorolog, astronom in fizik. Blaž Kocen 1821–1871: Življenje in delo očeta Kocenovih atlasov. Ljubljana.
15. Kocen, B. 1857: Das Klima von Görz. Program des akademisches Gymnasiums in Görz. Gorica.
16. Kocen, B. 1858: Grundzüge der Geographie für die I. Classe der Mittel- und Bürgerschulen. Wien, Pest.
17. Kocen, B. 1861a: Geographischer Schul-Atlas für die Gymnasien, Real- und Handels-schulen der österreichischen Monarchie von B. Kozenn k. k. Professor. Wien, Olomouc.
18. Kocen, B. 1861b: Geographische Lehrmittel. Jahresbericht über das k. k. Akademisches Gymnasium zu Olmütz 1861. Olomouc.
19. Kocen, B. 1862: B. Kozenn's Geographischer Atlas für die Gymnasien, Real- und Handels-Schulen der österreichischen Monarchie. Wien, Olomouc.
20. Kocen, B. 1863: B. Kozenn's Geographischer Atlas für die Gymnasien, Real- und Handels-Schulen der österreichischen Monarchie. Wien, Olomouc.
21. Kocenova sobota 2010. Društvo učiteljev geografije Slovenije. Medmrežje: <https://www.drustvo-dugs.si/category/kocenova-sobota/page/2/> (22. 9. 2021).
22. Kovačič, S. 1995: Blaž Kocen 1821–1871 (nadaljevanje). Šentjurske novice 24. Šentjur.
23. Kovačič, S. 2009: »Oče atlasov« Blaž Kocen in njegovi kraji. Blaž Kocen 1821–1871: Življenje in delo očeta Kocenovih atlasov. Ljubljana.
24. Kotnik, J. 1898: Blaž Kocen. Popotnik 324. Ljubljana.
25. Kretschmer, I. 1995: Österreichische Atlanten. 1919-1994. Wien, Köln, Weimar, Böhlau.
26. Kunaver, J. (ur.) 2009: Blaž Kocen 1821–1871; Življenje in delo očeta Kocenovih atlasov. Ljubljana.
27. Laibacher Tagblatt 1871: Todesfall. Laibacher Tagblatt 126. Ljubljana.
28. Mucha, L. 1971: Česka vydání Kozennových sklonich zeměpisných atlasu. Acta Universitatis Carolinae geographica 1-2.
29. Natek, M. 1972: Spominsko znamenje kartografu Blažu Kocenu. Geografski obzornik 19-4.
30. Paidasch, E. 1944: Blasius Kozzen aus Ponigl, Kreis Cilli. Marburger Zeitung, 25. 1. 1944. Maribor.
31. Pirnat, M. 1898: Blaž Kocen. Dom in svet 11-24. Ljubljana.
32. Rus, J. 1925: Kocen Blaž. Slovenski bibliografski leksikon, 1. knjiga. Ljubljana.
33. Rutar, S. 1899: Blaž Kocen. Ljubljanski zvon 19-7. Ljubljana.
34. Sitte, C. 1996: Zu Fragen der Entwicklung von Schulbüchern aus Geographie (und Wirtschaftskunde) in Österreich. Geographie- und Wirtschaftskundeunterricht in Österreich Mitte der achtziger Jahre (Festschrift für Wolfgang Sitte). GW-Unterricht 23. Wien.
35. Schmidt, V. 1966: Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem, 3. del. Ljubljana.
36. Slanar, H. ml. 1984: Das Kartenschaffen im Verlag Ed. Hölzel, Wien. Kartographie der Gegenwart in Österreich. Wien.
37. Slovenski gospodar 1929: Par črtic o Slomsku in Kocenu. Slovenski gospodar 63-37, 11. 9. 1929. Maribor.
38. Umlauf, F. 1898: Geographischer Unterricht in Österreich-Ungarn 1848–1898. Festschrift der k. k. Geographischen Gesellschaft in Wien aus Anlass des 50-jährigen Regierungsjubiläums Kaiser Franz Josef I. Wien.
39. Zabukovšek, I. 1899: Ilustrovan narodni koledar 81-85. Ljubljana.
40. Žagar, M. 1971: Ob stoletnici smrti Blaža Kocena. Geografski obzornik 18-3/4.
41. Žagar, M. 1973: Blaž Kocen (1821–1871). Geografski vestnik 45.